

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ІНДУСТРІЇ ТУРИЗМУ
В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИFEATURES OF THE DEVELOPMENT OF THE TOURISM INDUSTRY
UNDER THE CONDITIONS OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

У статті розкрито особливості розвитку індустрії туризму в умовах російсько-української війни. Виділено ключові виклики індустрії туризму в умовах сьогодення. Розглянуто динаміку туристичного збору за 2022 року у регіональному розрізі. Виділено заходи поступового відновлення індустрії туризму та покращення результатів функціонування суб'єктів цього виду економічної діяльності. Розглянуто оцінку прямих втрат індустрії туризму внаслідок війни. Визначено стратегічні пріоритети функціонування індустрії туризму в Україні. Встановлено, що повне відновлення індустрії туризму на території України можливе лише після припинення бойових дій та забезпечення безпечного перебування туристів у всіх регіонах, безперешкодного пересування територією України, відновлення всієї інфраструктури та транспортного сполучення.

Ключові слова: індустрія туризму, туристичні оператори, туристичні агентства, відновлення, російсько-українська війна.

The article reveals the peculiarities of the development of the tourism industry in the conditions of the Russian-Ukrainian war. The key challenges of the tourism industry in today's conditions are highlighted. The dynamics of the tourist tax for 2022 in the regional section is considered. Measures for the gradual restoration of the tourism industry and improvement of the results of the functioning of the subjects of this type of economic activity have been identified. The assessment of direct losses of the tourism industry as a result of the war is considered. The strategic priorities of the functioning of the tourism industry in Ukraine have been determined. It was determined that the complete restoration of the tourism industry in Ukraine is possible only after the cessation of hostilities and ensuring the safe stay of tourists in all regions, unhindered movement through the territory of Ukraine, restoration of all infrastructure and transport connections. The plan for the reconstruction of post-war Ukraine should provide for the active development of the tourism industry using world experience, bringing domestic tourism standards in line with international ones, creating an effective management system for this type of economic activity, implementing regionally oriented programs, introducing joint mechanisms of the state and business, forming an integrated tourist register. It was determined that the tourism industry of Ukraine suffered a negative impact as a result of a full-scale invasion of the enemy, which led to a decrease in both domestic and international tourist flows, which, in turn, has a significant impact on the state budget both for the subjects of the tourism industry and for tourists. In today's conditions, the tourism industry in most regions does not function normally due to constant shelling and occupation. However, in some safe regions, domestic tourism functions to a certain extent, as evidenced by the tax paid data in the Lviv, Kyiv and Ivano-Frankivsk regions, which occupy leading positions among other regions of Ukraine.

Key words: tourism industry, tourist operators, travel agencies, recovery, Russian-Ukrainian war.

УДК 338.48

DOI: <https://doi.org/10.32782/bses.80-26>

Баженова С.Е.

д.і.н., старший науковий співробітник,
професор кафедри туризму
та готельно-ресторанної справи,
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка

Олійник О.С.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри туризму
та готельно-ресторанної справи,
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка

Bazhenova Stefaniia

Ivan Ogienko Kamyanets-Podilsky
National University

Oliinyk Olga

Ivan Ogienko Kamyanets-Podilsky
National University

Постановка проблеми. Індустрія туризму є однією із пріоритетних видів економічної діяльності України, який розширює платіжний баланс країни та сприяє розвитку інших видів економічної діяльності і виробництва в цілому. З початком повномасштабної війни в Україні постраждали всі види економічної діяльності, включно з індустрією туризму. Варто зауважити, що серед усіх сфер економічної діяльності індустрія туризму займає визначальне місце за обсягами доходів у національну економіку, оскільки доходи від цього виду економічної діяльності та відповідні податки складають значну частину бюджету. Саме туризм дає поштовх для розвитку різних ланок інфраструктури. Це надає багато можливостей для працевлаштування та отримання прибутку, а також створює умови для діяльності підприємств у галузях, які співпрацюють із сферою туризму. Однак, беручи до уваги тенденції сьогодення, які диктує російсько-українська війна, актуальність розвитку

індустрії туризму у цей період лежатиме в основі тематики цієї статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання особливостей розвитку сфери туризму в Україні в умовах воєнного стану вивчали багато науковців. Так, О. Фастовець розглядає особливості розвитку туризму в Україні в умовах воєнного стану та зауважує, що внаслідок світового кризового процесу зростає значення внутрішнього туризму як форми активного відпочинку, що сприяє підвищенню інтересу до об'єктів вітчизняного туризму та створенню нових продуктів [1, с. 87]. А. Зарубіна, Е. Сіра та Л. Демчук висвітлюють особливості туризму в умовах війни та зазначають, що незважаючи на важку післявоєнну ситуацію для індустрії туризму, цей вид економічної діяльності повинен бути в центрі будь-якої стратегії економічного відновлення. Але над цим потрібно попрацювати, зокрема, необхідно включити розвиток індустрії туризму в програми

післявоєнної відбудови, підготувати масштабні маркетингові кампанії на зовнішніх ринках, розробити туристичні програми для відновлення туристичної інфраструктури, просування нестандартних форматів туризму, відкриття національних туристичних офісів в інших країнах [2]. Г. Машіка та Н. П'ятка висвітлюють особливості функціонування суб'єктів туристичної індустрії в умовах війни та стверджують, що діяльність туристичної галузі є великою підтримкою державного бюджету, оскільки ця функція дуже важлива під час такого стану. На думку науковців, навіть після відновлення внутрішнього ринку спостерігатимуться нові тенденції розвитку індустрії туризму: зростуть потреби в оздоровленні та відпочинку, активно розвиватимуться форми дозвілльового туризму, які допоможуть відпочити душею і тілом, будуть організовані екскурсії місцевими та знайомими місцями, підвищиться інтерес до історії та традицій. Тому туристичний імідж України не повинен втрачати комплексності [3]. Г. Олексюк та О. Подольський розглядають проблеми та перспективи туристичної індустрії України в умовах сучасних викликів та стверджують, що через повномасштабне вторгнення ворога на територію України вітчизняна туристична галузь знижує свій потенціал, втрачає певні туристичні ресурси на окремих територіях держави. Дієвим інструментом розвитку туристичної галузі є створення комплексних туристичних кластерів на основі регіонального та територіального підходів, використовуючи функціональні інтегровані взаємозв'язки влади, бізнесу, населення, міжнародних туристичних структур тощо [4, с. 103–104]. О. Роїк та О. Недзецька стверджують, що за останні роки в туристичному секторі можна спостерігати значні зміни, що відображають специфічний хід соціальних, економічних і політичних змін у країні. Туристичний сектор України в умовах повоєнного відновлення повинен прагнути до структурної перебудови, інституційного становлення, формування внутрішньогалузевих, міжгалузевих, міжрегіональних та зовнішньоекономічних зв'язків [5, с. 12].

Однак, нові виклики та перспективи розвитку індустрії туризму в умовах російсько-української війни висувають нові вимоги до пріоритетів розвитку цього виду економічної діяльності, що, зі свого боку, вимагає проведення більш ґрунтовних досліджень.

Постановка завдання. Метою статті передбачено розкрити ключові особливості розвитку індустрії туризму в умовах російсько-української війни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Індустрія туризму скоротила свою діяльність після початку повномасштабного вторгнення. Все ускладнилося тим, що Україна, як і багато інших країн світу, ще не повністю оговталася від пандемії COVID-19. Це зумовлено тим, що у багатьох

потенційних користувачів туристичних послуг збільшилися витрати і зменшилися доходи; особам, які підлягають мобілізації забороняється виїжджати за кордон із сім'єю, навіть якщо вони мають кошти; суттєво зросли логістичні проблеми.

З огляду на такі тенденції, ключовими викликами індустрії туризму є [6, с. 107]: відсутність напливу туристів в Україну; відтік інвестицій з індустрії туризму України; існування високого ризику проживання у багатьох регіонах України; серйозне руйнування туристичної інфраструктури, історичних пам'яток, музеїв, театрів тощо; відсутність інформації про стан туристичних об'єктів у різних регіонах України; обмежена мережа туристичної інформації; відсутність автоматизованої системи збору туристичної статистики з метою оцінювання стану індустрії туризму, аналізу рівня доходів і збитків та можливості формування стратегії розвитку; відсутність польотів у повітряному просторі України тощо.

Тим не менш, індустрія туризму продовжує боротися зі складними умовами, в яких зараз функціонує.

Так, сума туристичного збору у 2022 році становила 178,948 млн. грн., що на 24% менше, ніж у 2021 році. Падіння зафіксовано в 14 областях України. В основному це території, які перебувають або перебували в зоні бойових дій або є тимчасово окупованими. Так, у Херсонській області туристичний збір знизився на 95%, у Миколаївській – на 90%, у Донецькій – на 83%, у Луганській – на 80%. Одеська (80%), Запорізька (78%), Харківська (61%), Сумська (58%), Чернігівська (53%), Київська (43%) та Житомирська (24%) області також продемонстрували спад туристичного збору. У Дніпропетровській та Рівненській областях зафіксовано зниження на 15%. Внутрішня міграція населення України з окупованих і прифронтових територій у безпечніші регіони призвела до підвищення туристичних податків [7].

Таким чином, у 2022 році Львівська область зайняла лідерські позиції за розміром туристичного збору. Місто Київ поповнив бюджет на 31 млн. 474 тис. грн. Також серед лідерів зі сплати туристичного збору: Закарпатська – 19 млн. 471 тис. грн., Івано-Франківська – 17 млн. 956 тис. грн. та Черкаська область – 12 млн. 555 тис. грн. області.

Що стосується надходжень до бюджету, то у 2022 році представники індустрії туризму України сплатили податків на 1 млрд. 551 млн. 182 тис. грн., що на 31% менше, ніж у 2021 році, коли до бюджету надійшло 22 млрд. 231 млн. 860 тис. грн. Це означає, що загальна кількість платників податків, які працюють у сфері туризму, порівняно з минулим роком зменшилася на 17%. При цьому кількість юридичних осіб зменшилася на 14%, а фізичних – на 18%. У 2022 році від діяльності туристичних операторів до державного

бюджету сплачено 167 млн. 858 тис. грн. податків, тобто сума була меншою на 35%, за показник 2021 року (259 млн. 5 тис. грн.). Також зафіксовано зниження податків до бюджету на 27% від діяльності туристичних агентств – у 2022 році вони сплатили до держбюджету 204 млн. 795 тис. грн., а у 2021 році – 279 млн. 265 тис. грн. [8].

Щодо регіональної структури, то значно вищим приріст сплачених податків у 2022 році був у Львівській (273 млн. грн. проти 215 млн. грн. у 2021), Київській (164 млн. грн. проти майже 125 млн. грн.) та Івано-Франківській (159 млн. грн. проти майже 131 млн. грн.) областях. Водночас у Київській та Одеській областях податкові надходження значно впали – на 46% та 58% відповідно.

На основі аналізу втрат туризму в Україні внаслідок війни доцільно виділити заходи для поступового відновлення індустрії туризму та покращення результатів функціонування суб'єктів цього виду економічної діяльності. Так, важливими заходами повинні стати фінансова підтримка, територіальне покращення туристичних потоків, оптимізація галузі, удосконалення маркетингу шляхом створення національної туристичної маркетингової організації та її філій, галузеве (видове) вдосконалення туризму в Україні [9, с. 191].

З іншого боку, безпрецедентно є низьким рівень безпеки людей, що безпосередньо впливає на туристичну привабливість країни, яка наразі близька до нуля. Підвищені ризики через воєнний стан та скасування рейсів не дозволяють іноземним туристам відвідувати Україну, де регулярно відбуваються масові обстріли та руйнування інфраструктури. Внутрішній туризм зараз також у серйозній кризі, оскільки люди не відвідують інші регіони України з туристичною метою. Крім того, через замінування та тимчасову окупацію прибережних територій у кількох регіонах, які завжди були густонаселені внутрішніми туристами, особливо влітку, ці туристичні напрямки тепер також закриті.

Сьогодні, незважаючи на воєнні дії, внутрішній туризм продовжує працювати. Це пояснюється тим, що можна відвідувати туристичні пам'ятки, музеї, інші туристичні заклади тощо у відносно безпечних регіонах країни.

Щодо безпосередніх втрат індустрії туризму, то у Звіті про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії росії проти України за рік від початку повномасштабного втор-

гнення визначено оцінку прямих збитків туристичної інфраструктури (табл. 1).

Зараз туризм в Україні втрачає великі гроші. В основному це пов'язано зі зменшенням загальної кількості туристів. В Україні немає іноземних туристів, а у 2020 році їх було близько 4 млн. осіб, з них майже 90 тисяч скористалися послугами українських туристичних фірм [11]. Активні воєнні дії та загроза ракетних обстрілів призвели до гальмування розвитку індустрії туризму в умовах воєнного стану в Україні.

Акцентуючи увагу на відновленні індустрії туризму, то окремим важливим напрямком відновлення туристичних територій, особливо прибережних, є їх розмінування. Це, зі свого боку, вимагає значних часових і фінансових ресурсів. Тому більшість прибережних туристичних зон будуть небезпечними та недоступними протягом багатьох років до повного розмінування цих територій, що призведе до значних втрат індустрії туризму цих регіонів.

Відновлення туристичної життєздатності має починатися з регіонів, які найменш постраждали від війни. Це дозволяє індустрії туризму цих регіонів стати основною базою для залучення туристів. Інвестиційні потоки мають йти із заходу на південь України. Так, стратегічними пріоритетами функціонування індустрії туризму в Україні мають стати [6, с. 212]: регулярний збір статистичних даних з ринку, дані повинні бути у відкритому доступі; забезпечення умов для створення конкурентоспроможних на світовому ринку туристичних продуктів; створення національного туристичного продукту з власним чітким позиціонуванням та світовим визнанням; підвищення інтересу до України завдяки високим позиціям українських міст у міжнародних рейтингах; підвищення обсягів інвестицій завдяки сталому і зростаючому попиту на туристичні продукти всіх рівнів; реалізація маркетингових стратегій, регулярні рекламні кампанії туристичних продуктів для цільових сегментів.

Повне відновлення індустрії туризму на території України можливе лише після припинення бойових дій та забезпечення безпечного перебування туристів у всіх регіонах, безперешкодного пересування територією України, відновлення всієї інфраструктури та транспортного сполучення.

З метою збереження, підтримки та виходу на новий етап розвитку індустрії туризму після закін-

Таблиця 1

Оцінка прямих втрат індустрії туризму внаслідок війни

Види втрат, які становлять прямі збитки	Одиниця кількості	Кількість пошкоджених об'єктів	Оцінка втрат, млрд. дол. США
Зруйновано	од.	50	0,0
Пошкоджено	од.	114	0,1

Джерело: сформовано на основі [10]

чення війни необхідно здійснити низку заходів, насамперед забезпечити державну підтримку розвитку цього виду економічної діяльності, залучати іноземні інвестиції для відновлення інфраструктури, використовувати зарубіжний досвід для післявоєнного відновлення, розробляти маршрути, що включають місця бойових дій, розширювати обсяги та підвищувати якість туристичних послуг.

План відбудови повоєнної України повинен передбачати активний розвиток індустрії туризму з використанням світового досвіду, приведення вітчизняних туристичних стандартів у відповідність із міжнародними, створення ефективної системи управління цим видом економічної діяльності, реалізацію регіонально-орієнтованих програм, запровадження спільних механізмів держави та бізнесу, формування інтегрованого туристичного реєстру.

Висновки з проведеного дослідження. За результатами проведеного дослідження визначено, що індустрія туризму України зазнала негативного впливу внаслідок повномасштабного вторгнення ворога, що призвело до зменшення як внутрішніх, так і міжнародних туристичних потоків, що, зі свого боку, має значний вплив на державний бюджет як для самих суб'єктів індустрії туризму, так і для туристів. В умовах сьогодення індустрія туризму у більшості регіонів нормально не функціонує через постійні обстріли та окупацію. Однак, у деяких безпечних регіонах внутрішній туризм певною мірою функціонує, про що свідчать дані сплаченого податку у Львівській, Київській та Івано-Франківській областях, які займають лідерські позиції серед інших регіонів України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Фастовець О. О. Туризм в Україні в умовах воєнного стану. *Розвиток методів управління та господарювання на транспорті*. 2022. № 3(80). С. 87–97. URL: <https://doi.org/10.31375/2226-1915-2022-3-87-97>.
2. Зарубіна А., Сіра Е., Демчук Л. Особливості туризму в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2022. Випуск 41. URL: <http://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1543>.
3. Машіка Г., П'ятка Н. Особливості функціонування суб'єктів туристичної індустрії в умовах війни. *Економіка та суспільство*. 2022. Випуск 44. URL: <http://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1833>.
4. Олексюк Г. В., Подольський О. С. Проблеми та перспективи туристичної індустрії України в умовах сучасних викликів. *Регіональна економіка*. 2022. № 3. С. 95–105.
5. Роїк О. Р., Недзвецька О. В. Шляхи розвитку туристичної сфери України у воєнний період. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2022. Випуск 46. С. 11–15.

6. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Відновлення та розбудова інфраструктури». URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/nacionalna-rada-z-vidnovlennya-ukrayini-vid-naslidkiv-vijni/robochi-grupi>.

7. У 2022 році сума туристичного збору в Україні скоротилася на 24%. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/u-2022-roci-suma-turistichnogo-zboru-v-ukrayini-skorotilasya-na-24>.

8. У 2022 році надходження до держбюджету від туристичної галузі скоротилися майже на 31%. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/u-2022-roci-nadhodzhennya-do-derzhbyudzhetu-vid-turistichnoyi-galuzi-skorotilasya-mayzhe-na-31>.

9. Бордун О., Шевчук В., Монастирський В., Лучка О. Втрати та напрями порятунку туристичного бізнесу України в умовах війни. *Вісник Львівського університету. Серія економічна*. 2022. Випуск 62. С. 178–196.

10. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії росії проти України за рік від початку повномасштабного вторгнення. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/03/UKR_Feb_23_FINAL_Damages-Report-1.pdf.

11. Туристична діяльність в Україні. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>.

REFERENCES:

1. Fastovec, O. O. (2022). Turyzm v Ukrajinі v umovakh vojennoho stanu [Tourism in Ukraine under martial law]. *Rozvytok metodiv upravlinnja ta ghospodarjuvanja na transporti – Development of transport management and management methods*, no. 3(80), pp. 87–97. DOI: <https://doi.org/10.31375/2226-1915-2022-3-87-97> [in Ukrainian].
2. Zarubina, A., Sira E., Demchuk, L. (2022). Osoblyvosti turyzmu v umovakh vojennoho stanu [Peculiarities of tourism under martial law]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, vol. 41. Available at: <http://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1543> [in Ukrainian].
3. Mashika, Gh., P'jatka, N. (2022). Osoblyvosti funkcionuvannja sub'ektiv turystychnoji indusriji v umovakh vijny [Peculiarities of the functioning of the subjects of the tourism industry in the conditions of war]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, vol. 44. Available at: <http://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1833> [in Ukrainian].
4. Oleksjuk, Gh. V., Podoljskij, O. S. (2022). Problemy ta perspektyvy turystychnoji indusriji Ukrajinu v umovakh suchasnykh vyklykiv [Problems and prospects of the tourism industry of Ukraine in the conditions of modern challenges]. *Reghionaljna ekonomika – Regional economy*, no. 3, pp. 95–105 [in Ukrainian].
5. Rojik, O. R., Nedzvecjka, O. V. (2022). Shljakhy rozvytku turystychnoji sfery Ukrajinu u vojennyj period [Ways of development of the tourism sphere of Ukraine during the war period]. *Naukovyj visnyk Khersonskogho derzhavnogho universytetu. Serija «Ekonomichni nauky» – Scientific Bulletin of Kherson State University*, vol. 46, pp. 11–15 [in Ukrainian].

6. Proekt Planu vidnovlennja Ukrajiny. Materialy robochoji ghrupy «Vidnovlennja ta rozbudova infrastruktury» [Project of the Recovery Plan of Ukraine. Materials of the working group "Restoration and development of infrastructure"]. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/nacionalna-rada-z-vidnovlennya-ukrayini-vid-naslidkiv-vijni/robochi-grupi> [in Ukrainian].

7. U 2022 roci suma turystychnogho zboru v Ukrajinii skorotylasja na 24% [In 2022, the amount of tourist tax in Ukraine will decrease by 24%]. Available at: <https://www.tourism.gov.ua/blog/u-2022-roci-suma-turystichnogo-zboru-v-ukrayini-skorotilasja-na-24> [in Ukrainian].

8. U 2022 roci nadkhodzhennja do derzhbyudzhetu vid turystychnoji ghaluzi skorotylasja majzhe na 31% [In 2022, revenues to the state budget from the tourism industry decreased by almost 31%]. Available at: <https://www.tourism.gov.ua/blog/u-2022-roci-nadkhodzhennja-do-derzhbyudzhetu-vid-turystichnoyi-galuzi-skorotylasja-majzhe-na-31> [in Ukrainian].

9. Bordun, O., Shevchuk, V., Monastyrskyj, V., Luchka, O. Vtraty ta naprjamy porjatunku turystychnogho biznesu Ukrajiny v umovakh vijny [Losses and ways of saving the tourism business of Ukraine in the conditions of war]. *Visnyk Ljvivskogho universytetu. Serija ekonomichna – Bulletin of Lviv University. The series is economical*, vol. 62, pp. 178–196 [in Ukrainian].

10. Zvit pro prjami zbytky infrastruktury vid rujnvanj vnaslidok vijskovoji aghresiji rosiji proty Ukrajiny za rik vid pochatku povnomasshtabnogho vtorghnennja [Report on the direct damage to the infrastructure from destruction as a result of Russia's military aggression against Ukraine in the year since the beginning of the full-scale invasion]. Available at: https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/03/UKR_Feb23_FINAL_Damages-Report-1.pdf [in Ukrainian].

11. Turystychna dijalnistj v Ukrajinii. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrajiny [Tourist activity in Ukraine. State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].